

בין ארץ ישראל לבין אמריקה: על אודות גורלם השונה של הסכמים קדם-נישואין דומים, בישראל ובאמריקה

מאת: יוסף יצחק איידלר

דברי פתיחה

אנחנו עדים לתופעה נדירה ומפליאה ואף מדאיגה. אכן יש הפרש בסיסי בין אמריקה לבין ארץ ישראל במישור קבלתם, תוקפם ויעילותם של הסכמים קדם-נישואין מקבילים ודומים מאוד,¹ בבתי הדין של כל אחת ואחת מן המדינות האלו. ההסכם קדם-נישואין של אגודת הרבנים של אמריקה מקובל היום על רובם ככולם של רבני אמריקה, חוץ מכמה רבנים חרדיים. וגם כמה גדולים בישראל תומכים בו. אבל הדבר מתמיה שבארץ ישראל, הסכמים מקבילים, הדומים מאוד להסכם האמריקאי, כמו ההסכם לכבוד הדדי וההסכם מאהבה של רבני צוהר, לא זוכים לתמיכה רבנית דומה. אדרבה התמיכה הרבנית בהסכמים אלה מועטה

¹ על אודות ההפרשים הקטנים בין הסכם קדם-נישואין של אגודת הרבנים האורתודוקסיים של אמריקה לבין הסכם לכבוד הדדי ולבין הסכם מאהבה (צהר), ראו במאמר הבא: רדזינר (2018): גיטין – מצוות התלויות בארץ? הסכם קדם-נישואין למניעת סרבנות גט: בין אמריקה לישראל, פרופ' עמיחי רדזינר, כתב העת משפטים מ"ז, עמ' 5-59. למרות הדמיון בין כותרת המאמר שאני מתייחס אליו וכותרת המאמר הנוכחי, אין חפיפה ביניהם.

יוסף יצחק איידלר בהכשרתו המקצועית הוא מהנדס אזרחי (בגמלאות). הוא למד תורה אצל אביו הרבני ר' אליעזר איידלער ז"ל, איש עסקים שהוסמך להוראה בצעירותו על ידי הרב שלמה זלמן ברויאר בפרנקפורט והגאון רבי מאיר יחיאל הלוי זצ"ל האדמור ואבד"ק אוסטרובצה. במשך כמה עשרות שנים למד והתמחה בנושאי אסטרונומיה יהודית וזמני היום בהלכה. חיבר את הספר החדשני "הלכות קידוש החודש על פי הרמב"ם" ספרייתי תשנ"ו, ספר שפתח צוהר לרבים בהבנת סוגיות מורכבות בהלכות קידוש החודש שעד כתיבת הספר היו בבחינת אוצר חתום גם ליודעי ח"ן. הוא כתב מאמרים בנושא האסטרונומיה היהודית בימי הביניים, הלוח העברי, מקורו, התפתחותו, עתידו ותכונותיו המתמטיות בכתבי-עת בד"ד וכתב העת חקירה. ההדיר, העיר והוציא לאור כמה מחיבוריו החשובים של רבי רפאל הלוי מהנובר גדול חכמי התכונה היהודית של המאה ה-18. בשנים האחרונות הוא כתב כמה מאמרים בנושא הסכם קדם-נישואין וסרבנות גט בכתב-עת תורני צהר ולאחרונה הוא פרסם מאמר בשם "חשש לדעת יחיד מחמירה במקום עיגון" בכרכים מ' ו-מ"א של כתב-עת תורני תחומין. חלק ממאמריו ופרסומיו מצויים, www.ajdler.com/jjajdler/index.html.

למדי, בתי הדין הרבניים ורבני קהילות מתנגדים אליהם מכול וכול ואף רבנים שהביעו תמיכה בהסכם האמריקאי, מתנגדים להסכמים הישראליים.² כנראה סמכות בתי הדין בישראל חזקה מאוד והם יכולים להכריח את המצב הזה על הציבור כך שההלכה בישראל היא אינה מתאימה לחלוטין להלכה באמריקה בהתאם למימרה כל הארצות עיסה לארץ ישראל (קידושין סט ע"ב).³ התוצאה היא שבארץ ישראל יש עוד דיון הלכתי על כשרות ההסכמים ויש עוד צורך להצדקות עיוניות כך שהבעיה נשארת בלא פתרון עם כל התוצאות האפשריות. תוצאה נוספת של המצב היא שההפרש הזה בסטנדרטים הדתיים בין ארץ ישראל לבין ארצות הברית עלול ליצר בעתיד בעיה מדאיגה נוספת של פילוג והפחדה מרחיבה בין שתי האוכלוסיות היהודיות החשובות ביותר ולהביא למצב של שני יוחסין שונים "וארצות הברית עיסה לארץ ישראל!"

במאמר הזה אנחנו מתייחסים להסכם האמריקאי של אגודת הרבנים ולהסכמים הישראליים, הדומים מאוד להסכם האמריקאי, הסכם מאהבה והסכם לכבוד הדדי. הרבה מאמרים כבר נכתבו על אודות הסכמי קדם-נישואין בכלל וההסכם קדם נישואין המכונה הסכם מאהבה בפרט. חלקם תומכים בהסכם:

- הרב אלישע אבינר והרב אברהם סתיו: "הסכם מאהבה" – הרקע והיסוד ההלכתי, צהר לח התשע"ה, עמ' 71 – 94.
- הרב דוד סתיו והרב אברהם סתיו: הסכמי קדם נישואין – דיון רעיוני- עקרוני, צהר לח התשע"ה, עמ' 95 – 116.
- הרב א. יהודה ווארבורג: הסכם קדם - נישואין של ב"ד של אמריקה: יסודות הלכתיים, חקירה כ"ז, תשע"ט.

וחלקם שוללים את הצעתו ודוחים אותו חלקית או לחלוטין:

- הרב אברהם חיים שרמן: הסכמי קדם-הנישואין של "רבני צהר": בחינתם לאור עקרונות ההלכה ומשפטי התורה. כנס הדיינים – התשע"ה, עמ' 363-380.
- הרב חגי איזירר: הסכמי קדם-נישואין. כנס הדיינים – התשע"ו, עמ' 347-353.
- הרב שלמה שמשון קרליץ: הסכמי גירושין (חשש לגט מעושה). כנס הדיינים – התש"ס, עמ' 404-405.

² ראו פרטים מפורטים ועמדת רבנים ידועים וגם מפורסמים במאמר הבא: רדזינר (2018).
³ כנראה קיומה של חובה משפטית בישראל להתגרש רק באמצעות בית הדין מאפשר לבתי הדין להחמיר יותר ולהכריע גיטין כשרים לכתחילה כאשר התנאים באמריקה מביאים את בתי הדין להקל ולהכשיר גיטין בדיעבד. כך נוצר שני תקנים שונים של גיטין בין ארץ ישראל לבין אמריקה.

יש להוסיף על המאמרים האלה רשימה נכבדה של מאמרים שנכתבו על אודות נוסחים קודמים של הסכמי – קדם נישואין שכבר הוצעו מקודם.⁴ שתי החבורות הקודמות עצמאיות האחת מן השנית ואף אחת מהן מתייחסת לשנית ועונה לטענותיה כך שאין עוד בידנו מאמר סינתטי המשווה את הטענות ומאפשר לקורא לגבש עמדה מנומקת לגבי הנושא הזה, שהוא כל כך חשוב ורגיש.

במאמר הנוכחי אנחנו נבחין באופן ביקורתי את כל הטענות בעד ונגד המוסד של הסכמי קדם-נישואין, הטענות החיוביות והשליליות. לכאורה המעמד של הגטים הישראליים, המבוססים על סירובם של הסכמים קדם-נישואין, הוא מעולה ועדיף יותר ממעמד הגטים המבוססים על הסכמי קדם-נישואין. אנחנו נסקור ונראה שהדבר לא כל כך פשוט ולא כל כך ודאי, אדרבה! אכן עמדת בתי הדין הישראליים לפסול לחלוטין את ההסכמים קדם-נישואין, היא מבוססת בעיקר על החשש לגט מעושה לפי שיטת הרשב"א,⁵ נגד דעתם של כל הראשונים. העמדה הזו נוגדת כלל גדול בפסיקה ההלכתית, שבמקום הערוה החמורה, פוסקים לפי השיטה היחידאית המחמירה, אך ורק לכתחילה ואין שם שום צד עיגון בדבר.⁶ כנראה שהיום מתעלמים מן שתי ההסתייגויות האלו. נוסף על כך, נראה שהטענות החיוביות די חזקות ובמיוחד הטענה על פי דברי הרשב"א לפיהם מזונות סבירים עודדים את מתן הגט אבל אינם אונס על הגט. ועוד נראה שכל הטענות הנוספות נגד ההסכמים, שמוצאים בספרות התשובות הנוכחיות, כבר נדחו בעבר על-ידי הראשונים ולכן יש לעמדה המחמירה חסרונות שאולי עוברות על מעלתה. כך שהחומרות של בתי הדין הישראליים מהוות חומרות המביאות לידי קולה, חורבן ועיגון. ועוד נראה שלפעמים ההחמרה נגד ההסכמים יכולה להביא לידי הקלה בכיוון אחר, למשל עקירת הקידושין על-ידי פסילת העדים, שהיא דרך שכבר צעדו בה. אבל היא דרך מסובכת מאוד שקשה להביא אותה לידי גמר בהתאם לכל דרישות ההלכה. לכן העמדה העילאית של הגטים הישראליים, שבתי הדין הישראליים תובעים אותה, היא אולי מופרזת וכוזבת ונוסף על כך היא מסכנת את אחדות עם ישראל.

⁴ ראו רשימה כזו בריש מאמרו של הרב יהודה ווארבורג: הסכם קדם - נישואין של ב"ד של אמריקה: יסודות הלכתיים, חקירה כ"ז, תשע"ט. לרשימה הזו יש עוד להוסיף: 1. הרב אוריאל לביא: הסכם קדם נישואין לפיו המסרב להתגרש מחויב בתשלום, כנס הדיינים התשס"ז, עמ' 200-157. 2. הרב אוריאל לביא: הסכם קדם נישואין לפיו המסרב להתגרש מחויב בתשלום, שורת הדין י"ד, תשס"ח, עמ' רמ"א - רצ"ה.

⁵ לאמיתו של דבר אין הרשב"א כותב את זאת בצורה ברורה, אבל כך מייחסים לו את הדעה הזו על בסיס הבנתו של הרמ"א את תשובתו של הרשב"א (חלק ד' סימן מ') וכך היא הדעה הרווחת בהבנת דברי הרשב"א. אבל אין אחדות-דעות מלאה בהבנה זו ולמשל החזון איש ביקר אותה, ראו חזון איש, אבן העזר, בני ברק תשנ"ד, סימן צ"ט.

⁶ כך הוא העיקר שקבע מהרי"ט אלגזי, רבי יום טוב בן ישראל יעקב אלגזי (1727-1802), וראשון לציון משנת 1777 והלאה.

1 סיכום בכמה שורות של עיקר ההסכמים.

כשאחד מבני הזוג מודיע לשני על רצונו לפרק את הנישואין, מתחילה תקופה של חצי שנה לניסיון לשקם את הנישואין בעזרת גורם מקצועי. תקופה זו ניתנת להארכה על ידי הגורם המקצועי לשלושה חודשים או יותר בהתאם לבחירתם של בני הזוג בעת חתימת ההסכם. בסיום התקופה ובהעדר הצלחה לשקם את הנישואין, מחויב בן הזוג המעכב את הגירושין לשלם לצד השני, מידי חודש סכום של 6000 ש"ח או מחצית ממשכורתו, הסכום הגבוה משניהם, בלי לקחת בחשבון את ההכנסות של השני. תשלום זה אמור לאפשר לבן הזוג המעוכב קיום מכובד, כולל הצורך שלו בדיור, לבוש ומזונות. כל אחד מבני הזוג מתחייב לתשלום החודשי הזה מראש, משעת הנישואין, אלא שכל אחד מבני הזוג מוחל על התשלום כל זמן שחיי הנישואין מתנהלים ביחד ובשלום. יש לסידור האחרון הזה יתרונות חשובים. הוא פותר את בעיית האסמכתא, מונע הטענה של חוסר גמירת דעת ובזכותו החיוב נולד קודם הנישואין, בזמן לא חשוד.

2 ההיבט ההלכתי

2.1 הצדקת הנוהל של ההסכמים: הטענות החיוביות

הבעל⁷ מתחייב לשלם סכום 6000 ש"ח לחודש או מחצית ממשכורתו, הסכום הגבוה משניהם, בלי לקחת בחשבון את הכנסות אשתו. קשה להגדיר את הסכום הזה כמזונות שהרי בהרבה מקרים ובמיוחד כאשר אשמת המצב היא מצד האישה, אין שום חיוב מזונות על הבעל למען אשתו. אותו דבר אם אנחנו רוצים להגדיר את הסכום כמזונות מעוכבת להינשא מחמתו. אם האשמה היא מצד האישה, אז גם כאן אין שום חיוב מזונות על הבעל.⁸ לכן נראה יותר הגון להגדיר את הסכום כתוספת מזונות שהבעל מתחייב מעצמו, וכבר מהתחלת הנישואין, לשלם לאשתו, באשר היא אשתו כדי שתוכל להתפרנס אם ח"ו יבואו לידי פירוד, כמו שהדבר גם מתוכנן, ללא כל התנגדות, בנוסח המקובל של התנאים האחרונים. סיבה נוספת להגדרת הסכום כתוספת מזונות היא שבהסכם מאהבה הבעל לא לוקח בחשבון את הכנסות אשתו כאשר לפי ההלכה סכום המזונות ההלכתיים שהבעל צריך לתת לאשתו הוא ההפרש בין הסכום התיאורטי הנחוץ לחיות לבין הכנסותיה של אשתו.

⁷ תשלום הסכום על ידי האישה לא מעורר שום בעיה בניגוד לתשלום הסכום על ידי הבעל. לכן אנחנו בודקים בהמשך רק את מקרה התחייבות התשלום על ידי הבעל.

⁸ ראו: הרב אליהו בקשי-דורון: הצעות לפתרון בעיית סרבני הגט, תחומין לה, התשע"ה, וגם: הרב צבי גרטנר: בדין מזונות דמגורשת ואינה מגורשת-לתקנת עגונות. מוריה, שנת שש עשרה, גליון ג-ד (קפג-קפד) אייר תשמ"ח.

נתייחס לדברי ה-תורת גיטין⁹ המתייחסים למקרה קרוב מאוד למצב של ההסכם מאהבה: אמנם נראה דבאופן זה יכולים לעשות קניינים בהפטר על הגירושין שקיבל הבעל קניין סודר שמוחל כל החיובים שיש להאיש על האישה תשמיש ומעשה ידיה אף אם לא יגרשה והוא יישאר על החיובים שלו, מזונות ושאר חיובים וממילא יגרש כיון שמונעת ממנו כל דבר והוא מחויב בכל החיובים ואינו גט מעושה רק כשתולה הקנס בגט מה שאין כן כאן שאין הקנס תלוי בגט כלל.

לכן הרבנים אלישע אבינר ואברהם סתיו¹⁰ כתבו כהלכה שמותר ליצור מצב שבו ההיבטים הממוניים של הנישואין פועלים לרעת הבעל: הוא חייב במזונות [ושאר חיובים: הלבשה, רפואה ומגורים] אשתו, אבל אשתו פטורה מלתת לו את מעשה ידיה, וממילא מסתבר שהוא יעדיף לגרש אותה מלחיות במצב זה. לדעת כל השיטות [כולל הרשב"א], הסכם כזה אינו בגדר אונס, משום שאין בו כפייה על הבעל לתת גט לאשתו אלא שיפור תנאי האישה.

ואם יטען הטוען שדברי הרב בעל תורת גיטין נאמרו רק במקרה כאשר הבעל מקבל על עצמו לתת לאשתו את סכום המזונות שהבעל חייב לאשתו מעיקר הדין. התשובה פשוטה: המזונות שהבעל חייב לאשתו מעיקר הדין הם ההפטר בין הסכום התיאורטי הנחוץ לחיות לבין הכנסותיה של אשתו.¹¹ אבל במקרה בעל תורת גיטין, הבעל מוותר על הכנסותיה של אשתו ולכן ההתחייבות שלו, כמו שבעל תורת גיטין הגדיר אותם, עוברת על המזונות שהוא חייב לה מעיקר הדין ודומה להתחייבות בהסכם מאהבה כלומר לתוספת מזונות. לכן דברי תורת גיטין תומכים לחלוטין את ההסכם של אגודת הרבנים האורתודוקסים של אמריקה וההסכמים הישראליים הסכם מאהבה והסכם לכבוד הדדי וכשרותם¹²

⁹ תורת גיטין סימן קל"ד סעיף ו'. ראה המובאה בפתחי תשובה אה"ע סימן קלד אות ט' בד"ה אמנם נראה דבאופן זה יכולים...

¹⁰ צהר ל"ח, "הסכם מאהבה" – הרקע והיסוד ההלכתי, הרב אלישע אבינר והרב אברהם סתיו.

¹¹ ראו רמ"א על שולחן ערוך, אבן העזר, סימן ס"ט סעיף ד.

¹² שימו לב שהמושג של מזונות מן הדין בניגוד לעודף שהוא כתוספת מזונות הוא רופף. הרי סכום המזונות מן הדין הוא תלוי בכל כך הרבה מצדים כמו מספר הילדים על חשבון האישה וגילם, מצב הבריאות של האישה והילדים, מקום המגורים, מעמד החברתי וכולי כך שהדיינים לא מסוגלים לקבוע אותו יותר מן המומחים החברתיים ואין ערך מוחלט לאומדנם. לכן נראה שיש לקבל כל סכום הגיוני ולא מוגזם ויש לזכור שכפיית תשלום הכתובה, יכול לכאוב הרבה יותר מתשלום המזונות וכאן אין שום ערעור! לכן אפילו אם סכום המזונות הוא קצת מופרז, אין בזה כפייה על הגט שכן מעשים ככל יום שאישה מצירה להבעל בגזילת ממון ובשאר דברים ומחמת זה מגרש ואין מי שחש לגט מעושה (פת"ת אה"ע קלד אות יא).

תמיכה לנוהל ההסכמים מתוך דברי הרשב"א.

הבעיה העיקרית הקיימת בנושא נובעת מן העיקר, שמייחסים לרשב"א, לפיו הבעל שקיבל עליו קנס אם לא יגרש והתחרט,¹³ אם גירש כדי להשתמט מן הקנס, הרי זה גט מעושה ופסול.¹⁴ לכן הבעיה היא: האם יש זיקה ישירה בין המזונות והגט. אם כן הדבר, אז אנחנו קרובים למקרה קבלת קנס אם לא יגרש ויש ספק על כשרות הגט אבל אם אין הדבר כן, הזיקה עקיפה ואין שום חשש על כשרות הגט. אם משווים למשל את ההסכם מאהבה עם המקרה של תשובת הרשב"א, מוודאים שני הפרשים בסיסים:

א'. במקרה הרשב"א ההתחייבות נולדה אחר הפירוד, במשך המשא ומתן על תנאי הגירושין בעוד שלפי ההסכם, ההתחייבות מתחילה יחד עם הנישואין. לפי סברת הבית מאיר¹⁵ הפרש המצבים מספיק להבטיח שאין זיקה בין המזונות והגט.

ב'. ההתחייבות לא באה כדי להבטיח את מתן הגט אלא כדי להבטיח אמצעי חיים לאישה כל עוד שתהיה נשואה ולפי סברת הדברי מלכיא¹⁶ הפרש זה מבטיח שאין זיקה בין המזונות והגט.

מצאתי תמיכה מכרעת לדברי הרב בעל תורת גיטין בחידושי הרשב"א על מסכת כתובות:¹⁷ ...אבל לענין דין התלמוד, אמרת שאין כופין והדבר גדול ומפורסם ועכשיו ראוי לחוש בדבר הרבה שלא לנהוג בתקנה זו [דינא דמתיבתא] כלל שכבר בטלה מפני פריצות הדור ואי קשיא לך אמאי דאמרינן דכל היכי דאמר רבנן יוציא ויתן כתובה, כופין משמע, איכא למימר כופין אותו לאו דווקא, אלא עד שכופין אותו ליתן כתובה, וכמו שכופין אותו ליתן גט יכפה לזון.

הרשב"א בדעה שכפייה לתת גט אפשרית אך ורק במקרים שהמשנה¹⁸ פרטה אותם, חוץ ממקרים אחרים כמו המקרים שבהם נאמר "יוציא ויתן כתובה" ואין צריך לומר המקרה בו האישה טוענת "מאיס עליי".

אחר ביקורת חריפה והתלהמות ארוכה נגד אפשרות כפייה לגרש [לפי דינא דמתיבתא] במקרה של מורדת משום "מאיס עליי" שהוא דחה מכול וכול¹⁹ רצה הרשב"א לדחות קושיה אפשרית נגד דברי רב במקרה של הבעל שאומר איני זן ואיני מפרנס. אף על פי שדבריו של

¹³ כלומר אנחנו יודעים שהוא לא רוצה עוד לגרש את אשתו.

¹⁴ שימו לב שזו טענה חוזרת אצל הרבנים המחמירים, הפוסלים את הסכמי קדם-נישואין אע"פ שהם מבוססים על קנס שהבעל קיבל עליו ברצונו.

¹⁵ בית מאיר, אבן העזר, סימן קס"ה סעיף ד.

¹⁶ שו"ת דברי מלכיא חלק א סימן פ"ו.

¹⁷ כתובות ס"ג ע"ב.

¹⁸ כתובות פרק ז' משנה י' "אלו שכופין אותן להוציא".

¹⁹ כפי שיטתם של רבנו תם והרא"ש, מפני שהמקרה הזה לא נמצא ברשימה של המשנה הרושמת את המקרים בהם כופים על הגט.

הרשב"א נאמרו על דברי רב, בסופו של דבר נאלץ הרשב"א, בפירושו על אתר,²⁰ על פי דברי הירושלמי,²¹ לקבל שרב התכוון לכפייה ממש. לכן, בסופו של דבר, לסיכום, דבריו של הרשב"א מתייחסים יותר לדברי שמואל שאמר "עד שכופין אותו להוציא, יכפוהו לזון"²² שנתקבלו להלכה ומהווים את הפשט בדברי שמואל לפי הרשב"א, שהרי אי אפשר לבנות זוג קבוע ויציב כאשר בית דין צריך לכפות את הבעל לזון ולבדוק בקביעות את הדבר.²³ בנוגע למשמעות דברי הרשב"א, במילים אחרות ובדרך יותר ברורה, הוא לא הבין במבט ראשון בדברי רב, כמו הרב יצחק הזקן "כופין" ממש,²⁴ אבל כך הוא הבין: עוררים ועודדים אותו לתת גט בלי כפייה ישירה על הגט, על ידי שכופים אותו לתת כתובה, מה שמקובל על הכול להיות כפייה עקיפה מקובלת ומותרת,²⁵ וכמו כן, כך כותב הרשב"א בחידושו,²⁶ כופים אותו לזון. הרי שהבעל חייב לתת מזונות לאשתו כאשר מבקשים על הגט ומותר לכפות את תשלום הכתובה,²⁷ וכמו כן מותר לכפות תשלום המזונות ואין זה כפייה ישירה על הגט. זאת אומרת לפי הרשב"א שבמקרה זה, כאשר הבעל לא רוצה לזון ולפרנס, אסור לכפות את הגט בדרך גופנית אבל מומלץ לעודד אותו לגרש על ידי שכופים אותו לזון. כנראה, מן הסתם לא נותנים לו בהזדמנות זאת מעשה ידיה שהרי רוצים לעודד את מתן הגט ובכל זאת אין זה כפייה על הגט. הדברים האלו חשובים מאוד שהרי הם יוצאים מפי הרשב"א, זה שחרד כל החרדה הזו ויצר את המבוכה בפסלו את הגט שנתן הבעל כדי להשתחרר מן הקנס שהוא קיבל על עצמו קודם שהתחרט בדבר.²⁸ רואים אפוא שהרשב"א מתיר לעודד את הגט על ידי חיוב מזונות וזה תומך לחלוטין את דברי ה"תורת גיטין" ומהווה סעד חשוב ואישור מכריע מן אחד מיוחד מגדולי הראשונים ונוסף על כך הפוסק היחיד המצמצם את אפשרות הבעל לקחת על עצמו התחייבות כדי להבטיח את גט אשתו בדרך

20 כתובות עז ע"א.

21 ירושלמי גיטין פרק ב: רבי ירמיה בעי מרבי אבהו, האומר אינו זן ואינו מפרנס, כופין אותו או לא?...
22 כתובות עז ע"א.

23 והרא"ש כתב במסכת כתובות פרק שביעי בסוף פסקה יט, בדרך דומה: משום דאישה בושה לבוא לבית דין כל פעם ותמות ברעב... בהשאלה לדברי אב"י ביבמות מב ע"ב.
24 תוספות כתובות עז ע"א בד"ה כופין.

25 ראו מסכת כתובות ר"ן ל"ו ע"א מדפי הרי"ף שלוש הפסקות האחרונות בתחתית העמוד.
26 על מסכת כתובות ס"ג ע"ב

27 ראו מסכת כתובות ר"ן ל"ו ע"א מדפי הרי"ף בד"ה ודאמרין: כל היכא דלא אתפרש בהדיא מסתמא לא משמע כפייה על הגט אלא על הכתובה... ראו גם תשובות ריב"ש סי' קכ"ז: מבקשים על הגט וכופים על הכתובה.
28 וזו דעה יחידאית מחמירה הנוגדת את דעתם של כל הראשונים.

ישירה.²⁹ אכן, אם במקרים שבהם קבעה הגמרא: יוציא וייתן גט, מבקשים על הגט וכופים על הכתובה, והוא הדין שכופים אותו לזון והדבר מותר מפני שמדובר בתנאי כתובה, כלומר בחיוב שהטילו חכמים על הבעל ולכן אנחנו במצב של כפייה בדבר אחר בלי שום זיקה עם הגט, על אחת כמה וכמה שהבעל יכול לקבל על עצמו, ברצונו המלא, את אותן ההתחייבויות. לכן התחייבות סכום למזונות מתקבלת על הדעת כדי לשפר את מצבה של האישה בתחום חייה, אין לה זיקה ישירה עם הגט, וכל שכן אם ההתחייבות נלקחה בתחילת הנישואין ברצונו הטוב, והיא נובעת מן הנישואין ומותרת לכתחילה והגט כשר. רואים עוד שמותר לתכנן את הדבר מראש ולהערים ובניגוד לטענה השלילית הרווחת, הכוונה ואף העורמה לא פוסלות את הגט!³⁰ ולא זו בלבד, אלא אפילו הטלת מזונות על הסרבן ע"י ב"ד אינה כפייה אלא רק עידוד למתן גט ומותרת אף בלי פסק-דין המחייב את הגט.

2.2 ביקורת סדרי ההסכמים: הטענות השליליות

הרבה טענות הועלו נגד הסכמי קדם-נישואין בכלל ונגד שלושה הסכמים שלהם אנחנו מתייחסים בפרט, במאמרים שנרשמו לעיל.

2.2.1 קבלת קנס על ידי הבעל אם לא ייתן גט, מהווה אונס על הגט והגט מעושה

על אף הטיעונים הקודמים – שימו לב שהטיעון על פי חידושי הרשב"א על מסכת כתובות הוא לגמרי מקורי והוא עדיין לא עבר הערכה ביקורתית של רבנים מוסמכים – בתי הדין המחמירים, ורובם בארץ ישראל ורק מיעוט מבוטל באמריקה, נוקטים הדעה שהסכמי קדם-נישואין פועלים על היסוד של קנס אם לא ייתן גט או במילים אחרות פועלים על היסוד של קנס עד שייתן גט. כידוע לפי הפסיקה הנוכחית, המקובלת עכשיו על בתי הדין בארץ ישראל, הקנס הזה מהווה אונס הפוסל את הגט. אבל על טענה זו ישנן תשובות:

- א. כמה גדולי הזמן מסכימים עם העיקרון הזה אבל הם לא מעריכים מזונות מורחבים "סבירים" לקנס. וכך הייתה גם שיטת בעל תורת גיטין שהזכרנו לעיל.
- ב. אפילו אם מסכימים שמדובר על קנס, רובם ככולם של הראשונים נוקטים בדעה ש"אונס הבא לו לאדם על-ידי עצמו" [הבעל שקיבל על עצמו קנס אם לא יגרש או שחתם על הסכם קדם-נישואין עם קבלת קניין] אינו אונס ורק אונס הבא לו על-ידי אחרים הוי אונס".³¹ כנראה, משום חומר הערווה, התרגלו הרבנים לפסוק

²⁹ מעניין שללא שום קשר עם הנימוק הקודם, אחד הטיעונים של הרב אשר וויס בעד ההסכם קדם-נישואין (האמריקאי). הוא שמזונות "סבירים" אינם קנס. ראו עמ"ח רדזינר (2018) הערה 81 עמוד 25.

³⁰ ראו עוד להלן סעיף 3: כפייה בדבר אחר תוך כוונה לגט.

³¹ דברי המהרי"ק (קולון) שורש ס"ג, ב. ובנוסף דומה: שו"ת הריטב"א סי' צ"ו, רבנו פרץ המובא בבית יוסף סי' קל"ד, רשב"ץ ח"א, סי' א' וח"ב סי' ס"ח, מבי"ט ח"א סי' כ"ב ו-ע"ו, מהריב"ל ח"ב סי' י"ח.

לחומרה, לפי הדעה היחידאית המחמירה, המיוחסת לרשב"א. אולם כבר טענתי במאמר אחר³² שהחומרה הזו אינה מוצדקת והיא חומרה דאתי לידי קולה ונפק מיני חורבא ומכשול ועיגון. מייחסים בדרך כלל את החומרה הזו לרב הראשון לציון, מהר"ט אלגזי³³ שבאיסור ערוה מחמירים ככל הסברות [ואפילו כדעה יחידאית מחמירה] כל שהוא לכתחילה וליכא שום צד עיגון בדבר. ואם כן יש בדברי המהר"ט אלגזי הסתייגות חשובה שנשכחה לגמרי ומתעלמים ממנה. ואם כן בתי הדין המחמירים מתעלמים לחלוטין מן ההסתייגות החשובה בדברי המהר"ט כן שחומרתם אכן יכולה להביא לידי חורבן ועיגון. כך שלפי דברי המהר"ט אלגזי מחמירים אך ורק כאשר אין סכנת עיגון קשורה לחומרה. אבל כנראה התנאים של המהר"ט אלגזי נשכחו והיום מצטטים ומפעילים את כללו ללא שום הסתייגות על אף כל הבעיות, הפרכות והסכנות הקשורות בכך ועל כגון זה אמרו שזה חומרה המביאה לידי קולה ולידי חורבן.

ג. ביותר, מדברי הרשב"א בחידושו על מסכת כתובות שבדקנו לעיל, נראה שהטלת מזונות סבירים על הבעל כדי לעודד את מתן הגט אינה אונס על הגט כלל. ואם כן אין צורך להוכחה נוספת על כשרות הסכמי קדם-נישואין.

2.2.2 איסור הזכרת הגט בהסכם

הטענה הראשונה המקובלת היא שאסור להזכיר את הגט או את מטרתו בניסוח תנאיו של ההסכם קדם-נישואין. אולם עיון מדוקדק מורה שמדובר בחומרה חדשה אשר מקורה בדבריו של הרב יעקב מליסא (1770-1832) בעל תורת גיטין³⁴ כאשר הראשונים, ובמיוחד הרשב"ץ³⁵ לא העלו אותה על דעתם ולא חששו לה כלל. יתרה מזו, גם האחרונים דחו את דברי ה"תורת גיטין". ה"פתחי תשובה" הביא את דבריו ודחה אותם מכול וכול:

ולעניות דעתי איני מבין דבריו מה שכתב דהרשב"ץ מיירי באינה מזכרת הגירושין וכו'. חדא דבהדיא נזכר בלשון הרשב"ץ ואינה רוצה להחזיר עד שיגרשנה. ועוד דענין

³² יוסף יצחק אייזלר: חשש לדעת יחיד מחמירה במקום עיגון, תחומין מ' (תש"פ) עמ' 43-50 ותחומין מ"א (תשפ"א) עמ' 235-241.

³³ לאמיתו של דבר לא מדובר בהמצאת עצמו אלה בקודיפיקציה והסדרה של מסורת פסיקה ישנה יותר. למשל מוצאים כבר אזכור של מסורת פסיקה זו בשו"ת מהר"ם אלשקר סימן צ"ט. מהר"ם אלשקר חשש לדעתו היחידאית של הרשב"א במקרה בנידון והוא פסק: מיהו יש לחוש להחמיר וצריכה גט. אבל הוא הוסיף: אבל במקום עיגון לא הייתי חושש והייתי סומך על רוב הראשונים והאחרונים זכרונם לברכה.

³⁴ אבן העזר, סימן קלד, ביאורים, סעיף ד, ד"ה דלא מיקרי.

³⁵ שעל דבריו בעל תורת גיטין בנה את עיקרו, ראו: שו"ת תשב"ץ, חלק א, סימן א, ד"ה ויש אונס אחר... שאונס אותו לעשות דבר אחר...

זה בלא הזכירו הגירושין בשעת האונס, כבר כתבו הרשב"ץ מקודם... וזה אינו קרוי כפייה כיון שלא כפו אותו ממש להוציא...

הרב וואזנר ז"ל הקשה עליהן וכתב:³⁶

ולפי עניות דעתי דברי התורת גיטין [בעניין הזכרת הגט כתירוץ לדברי הרשב"ץ] צריך עיון גדול לדינא... הנה מלבד שדבר זה צריך עיון גדול, דאין זכר למו בדברי התשב"ץ, אדרבה שלשונו משמע ברור שמירי בכפייה מחמת גירושין...

גם הרב יצחק וייס ז"ל כתב דברים דומים נגד דברי ה"תורת גיטין".³⁷ ראייה נוספת חשובה ומכרעת נגד דעתו של ה"תורת גיטין" מצויה בדברי הריב"ש שכתב:³⁸

והרי זה כמו שהיו נושין בו ממון והיה תפוס בבית הסוהר בעד החוב ההוא. ואמרו לו קרובי אשתו, אם תגרש אשתך נפרע אנחנו בעד החוב ההוא ותצא ממאסרך והוא ונתרצה בזה וגרש מרצונו. היאמר אדם שזה יהיה גט מעושה מפני שעשה זה כדי לצאת מבית הסוהר? לא כי, שהרי לא היה תפוס כדי שיגרש, אלא בעד חובו והגט אינו מעושה אלא מרצונו!

מתמיה אפוא כיצד חרף ההוכחות הנזכרות ודעתם של גדולי הדור שעבר, מקובלת חומרה זו היום בצורה כה החלטית.

2.2.3 היעדר גמירת דעת של הבעל

הטענה השנייה היא שהיעדר "גמירת דעת" של הבעל בעת חתימתו על ההסכם מבטלת את התחייבותו. יסודה של טענה זו, לכאורה, בדין "אסמכתא לא קניא". בקיצור אסמכתא היא התחייבות התלויה בהתקיימות תנאי מסוים, שלא תלויה רק במתחייב עצמו, ואז אנחנו חוששים שהמתחייב קיבל את ההתחייבות בלי גמירת דעת גמורה. כלומר הוא לא משוכנע שהתנאי יתקיים ולכן הוא מקבל ההתחייבות בתקווה שהתנאי לא יתקיים. אילו היה בטוח שהתנאי יתקיים, אולי לא היה מקבל את ההתחייבות. הוא מסתכן אבל הוא מקווה להימלט ולכן אין התחייבותו והבטחתו גמורים. הפתרון היותר טוב הוא להחליף את ההתחייבות על תנאי על ידי התחייבות מידית גמורה ללא תנאי ומחילה עתידה על תנאי. ובמחילה על תנאי סבור הרמב"ם שאין אסמכתא וכן נפסק להלכה.³⁹ כלומר הצד השני שבזכותו נעשה ההתחייבות (המקבל) מוחל על ההתחייבות כל עוד שהתנאי לא

³⁶ שו"ת שבט הלוי, חלק ד, סימן רי.

³⁷ שו"ת מנחת יצחק, חלק ח, סימן קלו.

³⁸ שו"ת הריב"ש סימן קכז.

³⁹ משנה תורה, קניין, הלכות מכירה פרק יא הלכה יח. שולחן ערוך, חושן משפט סימן רז סעיף טז.

מתקיים. דרך זו נקראת הקנייה באסמכתא בדרך חכמי ספרד וכתב הבית יוסף "ולענין הלכה אין להוציא ממון כי אם על פי דרך חכמי ספרד".⁴⁰

2.2.4 כפייה בדבר אחר תוך כוונה לגט, פוסלת את הגט

הטענה השלישית היא שהכול תלוי בכוונת הצד המאנס⁴¹ וכך כפיית הבעל כדין בדבר אחר (שאינו תלוי או קשור בגט) עלולה לפסול את הגט כגט מעושה אם הדבר נעשה כפעולה מכוונת כדי שהבעל ייתן גט.

אמנם לא ברור וגם לא מובן כיצד יכולה כוונתה של האישה או כל אדם אחר שאינו הבעל, להשפיע על כשרות הגט. מלבד זאת, עיון במקור החשש מורה שמדובר בחומרה חדשה שיסודה בדברי הרשד"ם (המאה ה"ז) המתבססים על דיוק בתשובת הרשב"ץ. כך כתב רשד"ם:⁴²

שהרי כתב הרשב"ץ ז"ל שם וזו לשונו: יש אונס אחר שאע"פ שהוא אנסו בגופו אינו אונס לגרש אלא שהוא אונסו לדבר אחר והוא מעצמו כדי להינצל מאותו אונס מגרש מעצמו, וזה אינו קרוי כפייה כו'... הרי משמע שצריך שיראה בפירוש שהוא מעצמו גרש, ולא הכרנו שהכוונה כשאנסוהו היה כדי שייתן גט ועוד שצריך שהאונס יהיה כדין.

אולם כאשר בוחנים את דיוקו של הרשד"ם, ואחר בקשת המחילה, נראה שזהו דיוק דחוק ומלאכותי למדי. נענין בהמשך המובאה הקודמת שלא צוטטה בדברי הרשד"ם: היא קובעת במפורש שכפייה בדבר אחר אינה מגדירה את הגט כ"גט מעושה" למרות הכוונה המסתברת. אכן זו לשון הרשב"ץ:

ומכל מקום מוכח מהכא כשכופין אותו לפרוע כתובתה, ולפעמים מפני פרעון כתובתה הוא צריך לגרש, והרי הוא כפוי ועומד בגט זה. כיון שלא כפו אותו ממש לגרש, אלא שכדי לפטור עצמו מאונס פרעון כתובתה נתפייס לגרש, לא מקרי גט מעושה כלל, שהרי האונס בעניין אחר היה והגט ברצונו נתנו, שהרי לא היו כופין אותו לגרש. והא דשמואל דאמר אין מעשין אלא לפסולות, היינו עישוי בגופו ממש לגרש, דהיינו לישנא דעישוי הגט.

⁴⁰ טור אבן העזר סימן נ סעיף ז.

⁴¹ הרשד"ם כתב "הצד המאנס" והכוונה ברובם של המקרים היא לאישה או למי מטעמה (עורך דין או טוען רבני). במקרים מסוימים ונדירים למדי, הכוונה לרב שהסגיר או כלא את הבעל על שקידש במרמה, דוגמת המקרה שנזכר בשו"ת הריב"ש (סימן רלב).

⁴² שו"ת הרשד"ם, אבן העזר, סימן סג. יש להעיר שהרבנים אלישע אבינר ואברהם סתיו כבר העלו את העניין במאמרם: "הסכם מאהבה" – הרקע והיסוד ההלכתי, צהר לח, עמ' 71.

לאור מובאה זו, דומה שאין כל בסיס להבנתו של הרשב"ם, והרשב"ץ לא התכוון אליה כלל ועיקר.

הוכחות נוספות

- א. לא ברור מדוע ישנה חשיבות לכוונתו של הכופה ונראה לכאורה שהכול תלוי ברצונו החופשי של הבעל. השאלה בדבר קיומו של אונס ואופיו, גמור או חלקי, שייכת רק כלפי הבעל ואינה רלבנטית לגבי האישה או צד אחר. יתר על כן: לא ברור מהו מקומה של הכוונה בעניינים אלו הגובלים בתחום שבין אדם לחברו.
- ב. בשו"ת הריב"ש (סימן קכז) מובא: **כופין על הכתובה ומבקשים על הגט ואומרים לו שהוא חייב להוציא**. וכך מובא גם בתשובת הרשב"ץ. ברור שאמירות מעין אלו עשויות לעודד את הבעל לתת גט לאשתו. אולם לא מצאנו מי שאסר, לאישה או לבית הדין, לקוות לתוצאה זו. הכול תלוי בבעל, הסרבן, במצבו הכלכלי ובעקשנותו.
- ג. ראייה נוספת לכך שכוונת האישה אינה רלבנטית יש להביא מדינה של מי שגנבה חפצים של בעלה (ואין סיפק בידו להוציאם מיידה בדין) כדי שיגרשה. הרשב"ץ התבלט בדינו של אונס זה, אולם רבנו ירוחם הכשיר את הגט וכך כתב גם בעל "תורת גיטין": *ומעשים ככל יום שאישה לפעמים מצירה להבעל כגזילת ממון וכשאר דברים ומחמת זה מגרש ואין מי שחש לגט מעושה*.
- ד. עוד ראייה נוספת להבנתו הנזכרת מצויה בשו"ת הריב"ש (סימן רלב) שבו נידון מקרה מעניין. כמתואר שם, בחור קידש נערה במרמה ושלא בפני עשרה בניגוד להסכמת הקהילות שאין לקדש אלא בפני עשרה. כתוצאה מכך, ציווה הרב מנחם הארוך משלמאנקה⁴³ לתופסו במאסר. לאחר מכן, הסכים הבחור לגרש את ארוסתו ואף נתן לה גט, אבל לא לפני שביטל אותו ומסר מודעה בפני שני עדים (בנפחד) על כך שהוא חבוש במאסר כדי לכפות אותו לתת גט ולכן הוא אנוס והגט פסול. הריב"ש דן בצדדיה של שאלה זו ובין דבריו כותב כך:

זה היה תפוש לעניינו ויודע שכשיגרש יתירוהו ממאסרו. אי"כ הרי הוא כאלו נאנס לגרש כיון שמסר מודעה קודם לכן מחמת זה האונס. ואף על פי שאונס זה אין מספיק לבדו לבטל הגט מדין גט מעושה, היכא שלא מסר מודעה מתחילה, כיון שלא נתפש על שיגרש, מכל מקום, כשמסר מודעה מתחילה, אף אם נאמר שאין מסירת מודעה מועלת אלא ע"י אונס אפילו הכי קצת אונס מועיל להחשיב המודעה אף על פי שאינו אונס גמור מצד עצמו.

אנו למדים אפוא שאין כל חשיבות לכוונת מי ששם את הבחור במאסר. ולענייננו רק לתחושתו של הנאסר יש תפקיד ודי בה כדי להגדיר את מצב האונס. אכן, מאחר שאותו בחור נכלא מפורשות רק מפני שעבר על הסכמת הקהילות, ולא כדי לכפותו לגרש את

ארוסתו, פסק הריב"ש שלפנינו מצב של "קצת אונס" המספיק לאפשר מסירת מודעה אך אינו "אונס גמור" הפוסל את הגט, וכל זה בלי להתייחס לכוונתו של מי שהורה על המאסר.

ה. עוד ראיה בדבר חוסר החשיבות של כוונת מי שאינו הבעל (וברוב המקרים, צד האישה) עולה גם מעיון בתשובת הריב"ש.⁴⁴ כפי שמתבאר שם, כוונת קרובי האישה שהציעו לבעל הכלוא לשלם את חובו לא פסלה את הגט, וברור שדין זה לא היה משתנה אילו המשא ומתן בין הבעל ובין קרובי אשתו היה מתקיים עובר לתפיסתו או אפילו קודם שעמד בדין ואפילו אם קרובי אשתו היו בעלי חובו.

ו. מדברי הרשב"א בחידושו למסכת כתובות הנזכרים לעיל⁴⁵ רואים שהרשב"א סתר כל כפייה על הגט במקרה שהבעל האומר "איני זן ואיני מפרנס" אבל הוא הבין שמותר להטיל על הבעל מזונות ולכפות אותם כדי לעודד את מתן הגט באותה מדה שמותר לכפות עליו תשלום הכתובה. שוב אין השפעה שלילית לכוונה על הגט, אדרבה הדברים נעשים בכוונה מראש כדי לעודד הבעל לתת גט לאשתו.

ועוד, נוסף על כול הטענות הקודמות, לפי העיקר המלא והמקורי של מהרי"ט אלגזי,⁴⁶ אין לחשוש לדעה יחידאית מחמירה אלא שלא במקום עיגון ורק לכתחילה. לכן לכאורה אין לחשוש לדעה היחידאית של הרשד"ם.

2.2.5 אי-עמידה בהתחייבות בלתי קשורה לגט

הטענה היא שכפייה כדין בדבר אחר, שאינו תלוי בגט, עלולה לפסול את הגט כאשר הבעל אינו יכול לעמוד בהתחייבותו או שהוא אינו רוצה למלאות את התחייבותו מפני רצונו הרע, ואם כופים אותו לפרוע את חובו או למלאות את התחייבותו ואין לא ברירה אחרת אלא לגרש את אשתו אז הגט מעושה.

טענה זו נראית מוטעית ונראה להלן שהיא נוגדת את פסקי הראשונים, במיוחד רבי יהודה בנו של הרא"ש, הריב"ש, הרשב"ץ וגם את דברי הרשב"א בחידושו על מסכת כתובות שהזכרנו לעיל, לפיהם כופים את הבעל לתת מזונות לאשתו כדי לעודד את מתן הגט באותה דרך כמו שכופים לפרוע את הכתובה.⁴⁷

כנראה מקור הטענה נמצא אולי בשו"ת המבי"ט (חלק ב', סימן קל"ח):

⁴⁴ תשובות הריב"ש סימן קכז הנזכרת כבר לעיל.

⁴⁵ ראו המובאה לעיל מדברי הרשב"א מחידושו על כתובות סג ע"ב.

⁴⁶ ראו יוסף יצחק איידלר: "חשש לדעת יחיד מחמירה במקום עיגון", תחומין מ', עמ' 43-50 ו- תחומין מ"א, עמ' 234-239.

⁴⁷ ואם הכפייה הזו היא עישוי על הגט, מה הרווחנו?

“אם הוא ידוע כי כשכופין אותו לפרוע, אין לו או שלא רוצה לפרוע ויגרש, נראה שהיא כמו כפייה ממש על הגט”.

גם בשני מקומות אחרים (שם, סימן ר”ו, חלק ג, סימן ר”ב) הביא המבי”ט אותה סברה והתאמץ להציע פתרון שיהלום גם את סברתו המחמירה. אבל בשתי תשובות אחרות (שם, חלק א, סימן כ”ב וסימן ע”ו) פסק המבי”ט עצמו שלא כסברה זו, אלא כמו הראשונים, וזו לשונו (שם, סימן כ”ב):

“לא קרינא מעושה אלא היכא דמעשין אותו לעניין הגט. אבל אי אנסי ליה בדבר אחר וכדי להינצל מאותו האונס גרש, לא הוי עישוי, ובלבד שהיה כדן מה שאנסוהו עליו...”

ברור שלפנינו סתירה פנימית גלויה בדברי המבי”ט ודברים אלו עומדים בניגוד לפסיקתו של המבי”ט בשלוש תשובות הראשונות שצינתי. כדי לפתור את הסתירה הזו, עלינו לומר שהסברה הראשונה היא סברה אישית והמבי”ט פסק כמותה כאשר המצב אפשר לו למצוא פתרון משביע רצון. אבל כאשר לא הייתה ברירה אחרת, נאלץ המבי”ט להתעלם מסברתו האישית המחמירה ולפסוק כמו הראשונים שקדמו לו. בין כך ובין כך נראה שסברת שלוש התשובות המחמירות היא יחידאית ובניגוד לראשונים ואין לקחת אותה בחשבון. הרב הדיין יהודה ווארבורג העדיף גם הוא את מסקנת שתי התשובות המקילות.⁴⁸ נסכם עכשיו את דעתם של הראשונים על הנושא.

הרב יהודה בן הרא”ש⁴⁹ כתב בהדיא שכופים לקיים את השבועה⁵⁰ והגט כשר וזו לשונו מילולית:

“והגט שייתן בכפייה זו הוא גט שכל דבר המוטל על האדם לעשותו כופים אותו לעשותו והמעשה קיים”

בהקשר קצת שונה, כתב **הריב”ש** בשם הרא”ש אותו דבר, אבל במילים אחרות:

“ואומרים לו או תעשה המוטל עליך מן הדין או תגרשנה. אין זה כפייה על הגט במוחלן אלא שכופים אותו על מה שיש לו לעשות מן הדין ואם יגרשה יפטר”.⁵¹ והוא מוסיף: אבל מה שהיו בית דין יכולים לעשות לה, לכופו הבעל לשוב ולהיות אצלה ולישן עמה

⁴⁸ ראו Yehuda A. Warburg: Rabbinic Authority: The vision and the reality, Vol I (2013), p. 147, note 147.

⁴⁹ ראו שו”ת זכרון יהודה, סימן ע”א. ראו גם בית יוסף אה”ע תחילת סימן קנד.
⁵⁰ כמו כל הראשונים פרט לרבנו פרץ מקורביל, שראה דמיון בין השבועה לבין הכפייה. השולחן ערוך פסק לחומרה כמותו: אם נשבע הבעל ליתן גט, צריך שיתירו לו (אה”ע סימן קל”ד סעיף ד’) וכל האחרונים קבלו הגזירה הזו, בידיעה מלאה של העובדות. אבל זה לא משנה את ההלכה העיונית והמפושטת.

⁵¹ ראו שו”ת הריב”ש סימן קכו. גם מובא בבית יוסף אה”ע סימן קנד. זו הכפייה של הריב”ש “דרך ברירה”.

בקירוב בשר ולקיים מצוות עונה... שהוא מחויב בה מן התורה. ואם לא רצה לשוב במצוות הבית דין, מנדים אותו כמו שמנדים מן הדין לגברא דלא ציית דינא וכל שכן שעובר על דבר תורה, אע"פ שאין לוקים על לאו של עונתה לא יגרע לפי שהוא לאו שאין בו מעשה ואין לוקים עליו, מכל מקום מנדים אותו או מכים אותו [כנראה מכות מרדות] עד שיקבל עליו לקיים [מצוות עונה] ואם הוא מעצמו כדי להינצל מזה, יגרש, אין זה מעושה שהרי אין ב"ד כופים אותו על הגט כלל אלא לקיים מצוות עונה כמשחובה עליו מן הדין.

עוד כתב הריב"ש באותה תשובה:

"שכופים על הכתובה ומבקשים על הגט.⁵² ואי לא בעי, לא משמתינן ליה דאין לך כפייה גדולה מזו וכך כתב רבנו תם בתשובה דליכא עליה אלא מצווה דרבנן כדי שלא תעגן שאומרים לו לגרש ואי לא, עבדי רבנן הרחקה מיניה."⁵³

הרשב"ץ כתב:

"אבל עם עישו אותו בדברים אחרים לכופו בהן לגרש כגון פריעת כתובה (או חוב אחר שהוא התחייב בו, י. י. א.) דפריעת בעל חוב מצווה, ומכין אותו עד שיאמר רוצה אני, כדאיתא בפרק הכותב (כתובות פ"ו ע"א) ולהציל עצמו מאותו עישוי נתרצה לגרש, לא הוי גט מעושה. ומיהו מסתברא דהני מילי כשכפוהו כדין בדברים אחרים אבל אם כפוהו שלא כדין בדבר אחר, ותוך אותה כפייה גירש, אפשר דהוי גט מעושה דנקטיה בכובסיה דלישבקוה גלימי הוי.⁵⁴ וצריך עיון."⁵⁵

יתר על הטענות האלו, לפי העיקר המלא והמקורי של מהרי"ט אלגזי, לכאורה אין לחשוש לדעה היחידאית המחמירה של המבי"ט במקום סכנת עיגון

⁵² ראו שו"ת הריב"ש סימן קכז. הרשב"ץ כתב אותו דבר: תשב"ץ חלק א', סימן א'.

⁵³ ראו פרטי ההרחקה בשו"ע אה"ע סימן קנד סעיף כא.

⁵⁴ ראו בבא מציעא ק"א ע"ב. כלומר שבמצב הזה אנחנו מול אונס גמור שלא משאיר לו שום ברירה אחרת.

⁵⁵ גם מובא בבית יוסף אה"ע סימן קנד. הדבר מתמיה שהרשב"ץ מהסס והוא לא משוכנע שהגט מעושה למרות הפתגם הקודם.

2.2.6 יש להחמיר על פי דעת מהריב"ל לפיה כשהבעל מסרב לשלם את המזונות וצריכים לאיים אותו בכלא או לכלוא אותו בפועל, יש כאן כפייה על הגט והוא גט מעושה.

כנראה מקור הדברים נמצא בשו"ת הריב"ל. מדובר על בעל שנשבע לתת גט לאשתו. ריב"ל כותב שהגט הניתן אחר שכפו את הבעל לקיים את שבועתו, הוא גט מעושה. ואלו דברי ריב"ל:⁵⁶

מסתברא לי דאין כופין אותו...לא בשוטים ולא בנידוי ולא בחרמים דכמה עברו על שבועתם ולא נענשו. ומצינן למימר דהאי גברא לא אסיק אדעתיה כשנשבע שיכפוהו על שבועתו בשוטים או בסילוא דלא מבע דמא,⁵⁷ ואדעתא דהכי נשבע. ואי כפינן ליה הוי אונס שלא הביאו הוא עליו.

העמדה המחמירה של ריב"ל היא יחידאית ובניגוד לכל הראשונים כמו שראינו בסימן הקודם. ועוד נראה, אחר בקשת מחילת כבודו של ריב"ל, שטעמו קשה. אכן, לפי דברי הגמרא (בבא בתרא מז ע"ב, מח ע"א) סביר יותר לומר (על פי המקרים שכופים בהם)⁵⁸ את הבעל לגרש) שכשם שהאיש שכפו אותו לגרש ומבטל מודעות, גמר ומגרש בגט כשר מפני המצווה לשמוע דברי חכמים, כך על אחת כמה וכמה⁵⁹ מי שכופים אותו לקיים את שבועתו או התחייבותו, גומר ומגרש בגט כשר מפני המצווה מן התורה לקיים את שבועתו או הבטחתו. כנראה שהמחמירים כמו השיטה היחידאית של הריב"ל עושים הקבלה או אפילו קל-וחומר⁶⁰ בייחס לדברי הריב"ל הנ"ל ומכלילים את הסברה למצבים אחרים כמו חיוב תשלום מזונות וטוענים שבעת קבלת התחייבות המזונות, דהאי גברא לא אסיק אדעתיה שיכפוהו בשוטים אם לא יוכל או ירצה למלאות את התחייבותו! אבל הסברה הזו מתמיהה שהרי לגבי המזונות נפסק בלא שום התנגדות כי:

האומר איני זן ואיני מפרנס, כופין אותו לזון. ואם אין בית דין יכולים לכופו לזון כגון שאין לו לפרנס ואינו רוצה להשתכר, להרויח ולזון, אם תרצה היא, כופין אותו להוציא מיד וליתן כתובה.⁶¹

⁵⁶ שו"ת ריב"ל, חלק ב, סימן יח.

⁵⁷ מין שוט. ריב"ל מדגיש שמדובר על שוט בלי עוקצים שלא מזיל דם. אחרת, היה כנראה הדבר אסור אפילו בחוק האזרחי אצל הגויים. רש"י על עבודה זרה כח ע"ב מתרגם סלוא: קוף.

⁵⁸ ראו כתובות פרק ז משנה י.

⁵⁹ מפני שחכמים הם שמנו במשנה את האנשים שכופים אותם לתת גט, בעוד שהמצווה לקיים שבועה הוא מדאורייתא וכוללת שתי מצוות עשה ושתיים (ואולי שלוש) מצוות לא-תעשה.

⁶⁰ החיוב למלאות את השבועה או לשלם את החוב הוא מדאורייתא והוא חמור יותר מחיוב תשלום המזונות והכתובה שהם מדרבנן. לכן אם איום בכלא (כלומר כפייה מודרנית) במקום השבועה או החוב, כופים על הגט והגט מעושה, הרי על אחת כמה וכמה במקרה הכתובה והמזונות, שהן רק חיובים מדרבנן!

⁶¹ טור אבן העזר, סימן קנד. שולחן ערוך, שם, סעיף ג.

כמו כן, בכל המקרים שבהם נשנה הלשון "יוציא וייתן גט" נפסק לחומרה,⁶² שאין כופים בשוטים אבל "כופים" על הכתובה ומבקשים על הגט... ושרי למקרייה עבריינא".⁶⁴ מהו אפוא ההבדל בין חיוב תשלום המזונות והכתובה שציוו חכמים על הבעל לבין קיום השבועה או תשלום חוב כלשהוא שאינו קשור ישירות לגירושין, שציוותה התורה? אדרבה הרשב"ץ⁶⁵ כתב בהדיה שכופים את הבעל לקיים את שבועתו⁶⁶ או התחייבותו לכן סברת ריב"ל שלפיה כפייה לקיום השבועה היא אונס הפוסל את הגט וכמו כן ההכללה לפיה כפייה בעד תשלום המזונות היא אונס הפוסל את הגט, הן סברות הנראות קשות ומתמיהות ונוגדות את דעתם של הראשונים. יתר על הטענות האלו, לפי העיקר המלא והמקורי של מהרי"ט אלגזי, לכאורה אין לחשוש לדעה היחידאית המחמירה של המהריב"ל במקום סכנת עיגון.

2.2.7 היעדר כל הזכרה של הבית דין בהסכמים מסוימים כמו בהסכם מאהבה בפרט

במאמר הרבנים אלישע אבינר ואברהם סתיו כתבו שהסיבה המעשית לזה היא שאם יהיה ההסכם תלוי בפסיקת בית דין, ייפתח לצד המסרב להתגרש פתח להפעלת העיכובים והמניפולציות האפשריות כדי לעקר את ההסכם. כוחו של ה"הסכם מאהבה" באפשרות לממש אותו בלי הסחבות הכרוכה בהידיינות⁶⁷ בפני בית הדין או בפני ערכאה משפטית רשמית.

לעניות דעתי ישנן סיבות אחרות חשובות. תכלית ההסכם היא למצוא פתרון מספיק לכל הזוגות תוך זמן מוגבל ובלי התארכות מופרזת. הכנסת בית הדין בתהליך שיקום הזוג והטלת מזונות על הצד האחראי, מה שאפשר רק אחרי שבית הדין יקבע מי הוא האחראי של המצב, תגרום לאבד כל היתרון מן ההסכם ויבזבז זמן עצום. וזה בדיוק מה שיוזמי ההסכם רוצים להימנע ממנו. עכשיו אם אין האשמה מצד הבעל לא פתרנו מאומה ואין צריך לומר כל המקרים שבהם אי-אפשר לקבוע מי האשם. במקרים אלו אמצעי הפעולה של בית הדין מוגבלים והמשא ומתן יתארך. ויתר על כך חלק משמעותי של המקרים נוגעים לתחום "מאס על" שבהם עמדת השולחן ערוך היא שלילית בעליל וזו של בתי הדין גם כן שלילית

⁶² כמו רבנו חננאל נגד דעתו של הרי"ף. ראו טור, אבן העזר, סימן קנד.

⁶³ כופין, אפילו בשוטים משמע!

⁶⁴ שו"ת הריב"ש סימן קכז ושו"ע אה"ע סימן קנד סעיף כ"א והגהת רמ"א. ראו גם שו"ת תשב"ץ חלק א, סימן א.

⁶⁵ וכל הראשונים פרט לרבנו פרץ מקורביל.

⁶⁶ שו"ת תשב"ץ חלק ב, סימן סח שהרי על מצוות עשה מכים אותו עד שתצא נפשו, ראו כתובות פו ע"ב וחולין קלב ע"ב.

⁶⁷ כלומר, הנתבע, במקרה זה הבעל, יכול לנסות לעכב את ההליך ככל האפשר על ידי כל מיני טקטיקות עיכוב (הכנסת טיעונים משפטיים ופרוצדורליים, הצעות בלתי פוסקות לפיוס מלוות בתנאים חדשים).

ומאוד נחרצת נגד הנשים, במיוחד במקרה של חוסר תאימות מצב רוח, בלי אמתלה מבוררת. אומנם, תכלית ההסכם היא לפתור את כל המקרים תוך זמן מוגבל ובלי קביעת צד האשם.

2.2.8 החתן פשוט לא יודע על מה הוא מתחייב

שתי תשובות לדבר:

- א. כדי למנוע טענה כזו, אפשר להציע שהחתן והכלה יכתבו, כל אחד בכתב ידו: *"אני החתום(ה) מטה, מאמת(ת) שקראתי פעם ראשונה וחזרתי שנית וקראתי והבנתי את המסמך."* הנוסח "קראתי ואני מאשר(ת)" יבוא לפני החתימה והתאריך. תאריך החתימה יהיה לפחות יום אחד לפני יום החתונה. במקרה הצורך יצטרך הרב המסדר לקחת הזמן כדי לפרש את הפרטים.
- ב. אולם, ללא קשר עם הנקודה הקודמת, אפשר לטעון אותה טענה-נגד הנוהל המקובל על הכול, להחתיים את החתן ברגע האחרון ובמהירות על התנאים האחרונים (אם ישנם כאלה) ועל הכתובה שהם התחייבויות לא פחות חשובות ורשמיות וגם כאן אפשר לומר שהחתן לא יודע בדיוק על מה ועד כמה, הוא מתחייב ואין מי שפוצה פה ומגיב! האם כבר טען בעל בהצלחה כדי להשתחרר מחיוב הכתובה, שהוא לא ידע על מה הוא חתם ועשה קניין? לכן אין ערך לטענה. מי שחותם ועושה קניין בלי לקרוא, ידו על התחתונה ועליו לסבול את התוצאות!

עד כאן טיפלנו בטענות הלכתיות. אבל טענות רבות נוספות דנות בטענות מטה-הלכתיות בתחום ההשקפה היהודית על הנישואין. במיוחד:

2.2.9 ההסכם מאהבה מרבה גירושין בישראל

2.2.10 ההסכם מאהבה מאפשר לאישה לכפות את בעלה לתת לה גט פיטורין בהתאם לאות ההלכה אבל בניגוד לרוח התורה וההלכה, ועוד טענות כאלה.

בכל ההיסטוריה ובמשך כל התקופות, דאגו והצליחו חכמים לישר הדורים בין ההלכה לבין סובלנות החברה האזרחית על ידי תקנות והנהגות ומנהגות וכך נתקבלו מדי פעם סידורים חדשים בעבור להציל ולהגן על העיקר. כך תיקן רגמה"ג כמה תקנות, ביניהן איסור לקחת אישה על אשתו ואיסור לגרש בעל כרחו וכל זה כדי לשמור על שלום בית וכדי לבטוח על שוויון המינים.⁶⁸ אפשר להניח שגם אז הנהגים החדשים האלה לא נתקבלו בלי התנגדות חזקה מן הכת השמרנית ואחר מאבק קשה. בלי להעריך את החברה ולהאשים אותה בירידה והשפלה כנהוג, יש לקבוע בעשרות השנים האחרונות, התפתחות שאי-אפשר להפחח

⁶⁸ ראה שו"ת הרא"ש, כלל מב, סימן א. ראה גם שו"ת מהרי"ק שורש קא (לקראת הסוף).

בחברה הכללית. בשנים האלה השיגו הנשים בעולם המערבי שוויון חברתי ומשפטי מלא. לכן כנראה, נשים יהודיות בחוץ לארץ כמו בארץ, חילוניות וגם דתיות (אפילו חרדיות) לא יכולות עוד לסבול את האי-שוויון שנעשה להן בכל תחומי החיים, על אף תיקון הכתובה וחרם של רבינו גרשום מאור הגולה, במיוחד:

- באופן עקרוני, אין לנשים נשואות זכות לרכוש אישי,⁶⁹ על אף שבהרבה זוגות חרדיים הן התורמות להכנסות הבית.
- במקרה של בקשת גט, האישה הופכת למורדת, מה שגורם לה, באופן עקרוני, לאבד כמעט כל זכויותיה. ואפילו אם יש לה אמתלה מבוררת, היא אובדת את זכויותיה הכספיות מבחינת הכתובה, חלוקת הרכוש והזכות למזונות.⁷⁰
- עד היום, במקרה המורדת מטעם "מאיס עלי" האישה חשודה שנתנה עיניה באחר,⁷¹ בעוד שבאופן כללי זה דווקא ההיפך ולפעמים האיש אפילו כבר בקשר יציב עם אחרת.
- הנשים לא מקבלות עוד את החזקה והפרדיגמה הישנה: "טוב למיתב טן דו מלמיתב ארמלן".⁷² אדרבה הן מעדיפות יותר לחיות עצמאית וחופשית מלהיות נשואה ואומללה או אפילו נטושה. וכדברי המלך החכם מכל האדם: "טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אכוס ושנאה בה".⁷³ ועוד באופן דומה "טוב פת חרבה ושלווה בה מבית מלא זבחי ריב".⁷⁴

על-ידי הפעלת הרחקות של רבנו תם במלא תוקפם בכל מקרים של פירוד מטעם "מאיס עלי"⁷⁵ ובלי קשר לאחריות, הצליחו בתי הדין מקדמת-דנה למנוע שהמצב ישקע בבוץ. היום

⁶⁹ פרט למקרה נדיר בו הבעל חתם, בעודה ארוסה, על שטר סילוק מפירות נכסי אשתו ומירושתה, ראו ש"ע אה"ע סי' צ"ב ראו גם, הרב נריה צבי: בעלות נשים נשואות בימינו וחיוכן בנזיקים, תחומין מ"א עמ' 332-340.

⁷⁰ ראו בכל זאת פרטי הדינים של המורדת בשולחן ערוך סימן עז. ראו גם את מאמרו של הרב אוריאל לביא: חיוב גירושין "בטענת מאיס עלי" או מצווה לגרש בלבד? כנס הדיינים התשע"ו עמ' 311-320.

⁷¹ ואין צריך לומר אם בקשה את גטה ואת כתובתה.

⁷² קידושין ז ע"א ו- מ"א ע"א, יבמות ק"ח ע"ב, כתובות ע"ה ע"א, בבא קמא ק"י ע"ב ו- קי"א ע"א. שימו לב שהרב משה פיינשטיין לקח עמדה ממוזגת ואמצעית בנושא וכתב "...אף שלהינשא לאיש שיש לו מום אף קטן, יש הרבה שלא מתרצות ולמי שיש לו מום גדול, רובא דרובא אינן מתרצות...אף שה"טב למיתב טן דו" שאמר ריש לקיש פשוט שהוא רק שאפשר לחוש לזה שאולי מתרצות, (אגרות משה, חלק א', אבן העזר, סימן ע"ט, ענף ב', עמוד קפ"ד, ריש עמודה ב'). אבל זו עמדה יחידאית והגר"ד סולובייצק התנגד לה (בעל-פה) (הרב הדיין א. יהודה ווארבורג: רביניק אוטוריטי. כרך א', עמ' 168).

⁷³ משלי טו, יז.

⁷⁴ משלי יז, א.

⁷⁵ רבנו תם היציע את הרחקותיו לחכמי פריס בסוף סימן כד, אחר שהוא שלל כל אפשרות של כפייה במקרה המורדת משום מאיס עלי כדי שלא תישאר עגונה ומפני חוסר-אפשרות לכפות

מפני מדיניותם של בתי הדין בישראל לפתור את הכול קודם מתן הגט ומפני פקפוקם להפעיל את ההרחקות,⁷⁶ ללא היסוס ובכל הקפדנות,⁷⁷ ועוד, האפשרות הנתונה לבעלים להתנות את מתן הגט לעמידת האישה בתנאים נוספים⁷⁸ והאיום לבטל את הגט למפרע במקרה אי-עמידה בהם,⁷⁹ הגענו למשבר הנוכחי ולחוסר ביטחון הנשים במוסד. הסכמי קדם-נישואין בכלל ובפרט בישראל, הסכם מאהבה או הסכם לכבוד הדדי מאפשרים להתמודד עם חלק חשוב מן הבעיות, חלקם היותר שכיח, ובכל זאת לשמור על העיקר.

הגמרא מספרת לנו בשורות האחרונות של פרק שמיני של מסכת כתובות איך שהנשים פתחו בשביטה בנישואין כדי למחות על מצבם, וכך הן אילצו את הגברים להתחייב על כל הונם כדי להבטיח את חובתם כלפיהן וכך קיבלה הכתובה את צורתה הנוכחית. היום אם רובן של הנשים בישראל יחליטו לחתום על ההסכם מאהבה או על הסכם שווה-ערך⁸⁰ וישכנעו גם את חתנן לחתום עליו,⁸¹ שוב הן יצליחו להטיל את הפרדיגמה החדשה הזו על החברה הישראלית ועל בתי הדין ולהציל את העיקר, וכך הן יצליחו להשוות את המצב בין ארץ ישראל לבין אמריקה ולשמור על אחדות עם ישראל בהווה ובעתיד. א

על הכתובה, ספר הישר, שו"ת, ברלין תרנ"ח. וגם רמ"א כתב ביו"ד, סי' רכח סעי' כ סוף ההגהה: דאפילו אם כבר נשאה, האומרת מאיס עלי, חייב להוציא.

76 בצורה כללית, בתי הדין הישראליים יותר מחמירים מרבנו תם! תארו לעצמכם!

77 ראו יוסף יצחק איידלר: "חשש לדעת יחיד מחמירה במקום עיגון", תחומין מ', עמ' 49.

78 ראו מאמר הנ"ל, תחומין מ"א, עמ' 235.

79 ראו מאמר הנ"ל, תחומין מ"א עמ' 237. לאמיתו של דבר, הסידורים האלה שנודעו רק לאחרונה וש אפשר לערער עליהם, מאריכים את תהליך הגירושין ומקדימים או לפחות מאפשרים הסחיטה והסרבנות.

80 כמו ההסכם לכבוד הדדי.

81 עם קבלת קניין כדין.